

INFLUENȚA CLIMATULUI ȘI ORGANIZĂRII FAMILIALE ASUPRA SOCIALIZĂRII MORALE A ADOLESCENTULUI

Dr. Dan Banciu, Dr. Sorin M. Rădulescu

Grup social caracterizat printr-o mare solidaritate și coeziune, familia poate și trebuie să reprezinte un *cadru fundamental* pentru socializarea morală a minorului sau a adolescentului, astfel ca acesta să fie capabil să-și însușească primele noțiuni cu privire la datorie, responsabilitate și interdicție, să le aplice în practică și să-și dezvolte treptat o structură cât mai adecvată a conștiinței sale morale și juridice. Contribuind la educarea și evoluția normală a sociabilității adolescentului, la geneza și stabilizarea referențialului normativ al personalității sale, viața familială constituie premisa fundamentală a asimilării și interiorizării normelor sociale, a modelelor dezirabile de conduită și comportament social. Mai mult decât oricare alți factori sociali, agenții socializatori care acționează în cadrul familiei contribuie la stimularea integrării sociale a adolescentului, la însușirea de către acesta a unui bogat repertoriu de roluri sociale, reglementat de tabuuri, interdicții, atitudini permissive, „limite de toleranță” etc.

Fiind grupul primar cel mai coeziv și factorul care exercită influențele cele mai persistente asupra personalității, familia educă spiritul de comunicare și cooperare, facilitează transmiterea obiceiurilor, atitudinilor și valorilor de la părinți la adolescenți, ghidează din punct de vedere moral conduitele acestora. Responsabilitatea colectivă a părinților pentru educația și socializarea adolescentului, dependentă de un context formativ global, sudează și omogenizează diferitele funcții ale familiei, creînd un adevărat „cîmp de forță” definit prin relații de autoritate, influență și control exercitat asupra comportamentelor. Posedînd caracteristicile unei adevărate comunități mai largi, familia contribuie nemijlocit la modelarea și dezvoltarea personalității, permițînd internalizarea exigențelor și normelor morale.

Există însă suficiente situații cînd aceste scopuri generoase ale familiei nu sînt atinse sau realizate deplin, iar normalitatea vieții familiale apare alterată. Înțeleasă și concepută ca funcționalitate integrală a familiei, normalitatea vieții familiale impune exercitarea adecvată a tuturor funcțiilor, rolurilor și sarcinilor din cadrul familiei. Absența uneia dintre aceste funcții datorate unei organizări deficitare a structurii familiei (dezorganizării ei) are o serie de implicații asupra stabilității și solidarității grupului familial, ca și asupra socializării morale a membrilor familiei (în special asupra copiilor și adolescenților). Dintre cele mai penetrante și persistente influențe negative exercitate asupra membrilor familiei sau asupra acestora în ansamblul ei, o serie de studii sociologice și generalizări ale practicii judiciare relevă următoarele ca fiind mai importante:

- diminuarea și obturarea crescîndă a aportului social al grupului familial, însoțite de scăderea marcată a creativității personale a membrilor;
- micșorarea randamentului profesional și a conduitei morale, restringerea relațiilor dintre membri și neglijarea îndatoririlor de părinți;
- manifestarea unor tulburări caracteriale și afective, denaturarea unor stări și sentimente cu impact asupra modificării personalității soților;
- instaurarea unui climat tensional, lipsit de valențe educaționale pozitive, prin favorizarea unui mediu nociv, propice formării unor deprinderi negative în rîndul copiilor și adolescenților, care, în mod progresiv, prin influențele grupurilor stradale, devin tot mai mult antrenate în acte de devianță școlară sau comportamentală.

Apare evident că asemenea familii dezorganizate și destructurate nu-și pot exercita funcțiile educative și socializatoare, iar în cadrul lor tarele morale domină comportamentul membrilor săi. Deși dezorganizarea familiei reprezintă un element condițional puternic pentru apariția unor disfuncții morale, se poate considera totuși că nu dezorganizarea familiei ca atare reprezintă un factor determinant al inadaptării sociale a minorului sau adolescentului, ci *incapacitatea* îndeplinirii unor funcții de bază, manifestată în carentele procesului de socializare a adolescenților. În acest sens, deteriorarea climatului conjugal (lipsa de coeziune morală și afectivă dintre soți, conflictele și modelele comportamentale negative), deficiențele stilului

educativ al familiei (lipsa de supraveghere și control parental, absența autorității sau autoritatea excesivă, ignorarea petrecerii timpului liber și a anturajului adolescentului, frustrarea afectivă maternă, lipsa de unitate și orientare în aplicarea recompenselor și sancțiunilor etc.), ca și atitudinile antisociale ale mediului familial (alcoolism, parazitism, conduite agresive și violente, antagonism parental extrem) sunt factorii principali care influențează conduita și comportamentul moral al adolescentului, determinându-l, în anumite condiții, să comită și să reitereze acte imorale sau deviante.

Apariția și manifestarea acestor factori disfuncționali la nivelul familiei se datorează atât unor elemente de natură individuală și interrelațională, cât și unor procese și fenomene macrosociale, schimbări și mutații economice, sociale și culturale, cum ar fi: creșterea mobilității teritoriale și ocupaționale a populației, creșterea marilor aglomerări urbane, multiplicarea proceselor aculturative la contactul dintre noile și vechile modele valorice și culturale, creșterea decalajelor între nivelul aspirațiilor și mijloacele legitime pentru realizarea lor etc. În acest context, slăbirea și diminuarea funcțiilor educative și socializatoare a unor familii se manifestă, cel mai pregnant, în „disoluția” și destabilizarea cuplului parental, în scăderea gradului de coeziune a membrilor familiei, în creșterea tensiunilor și a atmosferei conflictuale între părinți și copii etc.

Evidențiind necesitatea creșterii rolului familiei în controlul social al comportamentului moral al adolescenților, o serie de cercetări efectuate de un colectiv de la Centrul de cercetări sociologice din București în diferite zone ale țării au permis identificarea tipului de familie caracterizată de deficiențe puternice în ceea ce privește desfășurarea normală a procesului de socializare a tinerei generații. Fără a intra în intimitatea datelor și informațiilor de teren, se poate considera că un asemenea tip de familie se caracterizează prin următoarele trăsături comune:

1. În primul rând, o *situație socioeconomică precară*, datorită unei administrări deficitare a bugetului familial și orientării prioritare a veniturilor spre procurarea de bunuri materiale care nu erau necesare, ca și spre consumul excesiv de băuturi alcoolice, țigări etc. Dificultățile materiale obiective, prezente încă în unele familii, deși sunt importante, fără îndoială, nu generează în mod automat atitudini morale necorespunzătoare, mai ales atunci când în familie există un climat moral sănătos și preocupări susținute ale părinților pentru prevenirea unor comportamente negative manifestate de adolescent. În acele familii în care bugetul familial este utilizat rațional, dirijat spre o acumulare echilibrată de valori materiale și spirituale, copilului îi sunt mai ușor netezite căile de acces la educație și cultură. Dimpotrivă, acolo unde bugetul nu este administrat cu chibzuință, familia privindu-l pe copil de o serie de necesități, deficitul de socializare se manifestă vizibil în acte și comportamente negative ale acestuia în diferite situații.

2. În al doilea rând, existența unor *deficiențe marcate în ceea ce privește relațiile intra-familiale și organizarea normală a vieții de familie*, generate în cea mai mare parte de instabilitatea căminului și de un climat conjugal tensional. Este știut faptul că în dezvoltarea armonioasă a adolescentului și în consolidarea sentimentului de securitate al acestuia, atât de necesar pentru formarea unui psihic echilibrat, prezența ambilor părinți are o importanță covârșitoare. Absențele îndelungate, abandonul, divorțul, decesul unuia dintre părinți reduc considerabil acest sentiment, privind pe adolescent de posibilitatea de a se identifica moral și afectiv cu părinții. Posibilitatea apariției unor conduite negative este mai mare în aceste cazuri, corelându-se cu deficitul sau, dimpotrivă, cu excesul autorității parentale și cu insuficiențele eforturi ale părintelui rămas lângă copil de a suplini absența celui alt. Pentru acest motiv, un cuplu armonios, o familie unită, un climat moral-afectiv adecvat, ca și o responsabilitate împărțită echitabil între părinți constituie premise obligatorii ale desfășurării, în bune condiții, a socializării și educației morale a adolescentului. Mulți dintre adolescenții care manifestă greutăți de adaptare și integrare școlară sau profesională provin din familii dezorganizate sau din familii „problemă”, caracterizate prin atitudini antisociale, parazitism, consum de alcool, comportamente agresive față de celălalt partener și față de copii, care „poluează” în cea mai mare măsură climatul familial și influențează negativ conduitele tinerilor. În asemenea familii, caracterizate, totodată, prin lipsa de supraveghere și de control al vieții și relațiilor adolescentului, sunt favorizate în cea mai mare măsură comportamentele deviante ale minorului, din cadrul cărora se vor recruta mai târziu cazurile penale.

3. În al treilea, dar nu și în ultimul rând, familiile caracterizate prin disfuncții în privința desfășurării normale a socializării adolescentului promovează un *stil educativ deficitar*, definit fie prin indiferență, fie prin despotism sau răstălnic excesiv. În consecință, o mare parte a adolescenților care manifestă comportamente antisociale sunt lipsiți de supravegherea părinților, numărând printre prietenii lor persoane (copii sau adulți) cu comportamente antisociale sau cu antecedente penale. Mulți dintre ei au ca antecedente școlare corigențe, repetenții,

absențe nemotivate sau fugă de la școală, favorizate de atitudinile de indiferență și indolență ale părinților și de absența legăturilor acestora cu școala.

Identificarea acestor factori de „risc” la nivelul anumitor familii relevă, totodată, că raportul ce se stabilește între calitatea vieții de familie și tendințele spre devianță manifestate de minor sau adolescent nu trebuie absolutizat în mod mecanic, datele cercetării menționate demonstrând că o bună parte dintre tinerii cu comportamente negative proveneau din familii complete, legal constituite. Acest criteriu (modul de organizare „legală” a familiei), cu conotație juridică nu este prin el însuși relevant în explicarea apariției anumitor manifestări negative în rândul tinerilor. În cazul familiilor „aparent organizate” sau „legal constituite” care furnizează minorilor și tinerilor cu comportamente deviante intervine nu numai forma juridică sau compoziția familiei, ci mai ales „anormalitatea” ei, lipsa ei de funcționalitate, vizibilă într-o serie de disfuncționalități (lipsă de afectivitate între soți, conflicte grave și repetate între soți, lipsă de comunicare, despărțire în fapt, etc.), care determină o disoluție și o destrucție socială în pofida continuării funcționării sale din punct de vedere juridic. Apare necesar a distinge, astfel, între disocierea familiei ca eveniment juridic (mediat de actul desfacerii căsătoriei) și dezorganizarea și destrucția familiei constând din dislocarea funcționalității familiei.

Evidențierea acestor disfuncționalități și deficiențe și a consecințelor lor negative nu epuizează, desigur, complexitatea universului familiei și al adolescentului deviant, mai ales că în declanșarea și comiterea unor acte antisociale sunt implicate și aspecte care vizează slaba cooperare dintre familie și alte instituții sociale, cum ar fi: școala, întreprinderea, organizația de tineret etc., precum și o serie de aspecte care țin de motivația și personalitatea adolescentului. Or, educația morală a adolescentului reprezintă un proces continuu și de durată în cursul căruia sunt angajate familia, școala, organizația de tineret, opinia publică, mass-media, celelalte instituții cu rol de ocrotire și asistență socială. La baza formării ei se află însă familia a cărei valențe afective și mijloace educative informale pot și trebuie să polarizeze acțiunea tuturor factorilor cu funcții de socializare și integrare socială a tinerei generații.

Lipsa de funcționalitate normală a familiei, datorită dezorganizării și carențelor socializării ei, reprezintă adeseori o condiție determinantă a devianței adolescentului, amplificată de dificultățile de adaptare la viața socială, proprii acestei perioade de dezvoltare. Acționând ca un determinant structural al personalității, experiența de viață familială se fixează la cele mai diferite niveluri ale conștiinței morale adolescente (cognitiv, afectiv, comportamental), punându-se o amprentă inconfundabilă asupra conduitei. Descifrarea acestei experiențe de viață familială are deci o importanță practică nemijlocită pentru identificarea direcției conduitei, constituindu-se ca o coordonată esențială a activității de socializare morală și de prevenire a devianței penale a adolescenților. Sporirea eficacității acestei acțiuni de largă amploare socială impune atât intensificarea acțiunilor de asistență socială a familiilor care ridică probleme morale, cât și intervenția activă, operațională în sprijinul adolescenților a căror comportamente negative amănă o „carieră delinventă” ulterioară. Pentru celelalte familii, care nu se caracterizează prin deficiențe morale, dar care se confruntă cu probleme de adaptare și integrare a adolescentului, asistența și sprijinul acordat părinților sunt la fel de necesare, știut fiind că educația morală nu este un proces simplu, ci necesită o temeinică pregătire a educatorului.

În țara noastră, aceste obiective sunt ridicate la rang de politică de stat, măsurile elaborate impunând corelarea acțiunii factorilor cu rol socializator pozitiv care acționează în cadrul familiei, cu cea a factorilor cu funcții de socializare care acționează la nivelul întregii societăți. Considerând formarea bazelor morale ale familiei ca parte a procesului complex de educație a membrilor societății noastre, măsurile politico-educative și juridice adoptate în ultima vreme urmăresc perfecționarea în continuare a valențelor educative ale mediului familial și social. În raport cu aceste cerințe educative și cu specificul personalității adolescente, familiei îi revine sarcina de a crește și educa noile generații în consens cu normele și valorile societății noastre socialiste. Ea poate și trebuie să dețină ponderea principală în sistemul factorilor educaționali, atât prin acțiunea socializantă pe care o exercită asupra formării și structurării personalității și conduitei adolescentului, cât și prin educarea responsabilității morale a acestuia. Întrucât familia nu poate fi separată de ansamblul societății, reprezentând ea însăși o instituție aflată în strinse raporturi cu celelalte instituții sociale, identificarea și cunoașterea funcțiilor și disfuncțiilor acestora poate completa mai bine imaginea despre mediul familial și despre rolul său în educarea și socializarea adolescentului.

În acest sens, trebuie considerat că un neajuns faptul că, în prezent, sunt încă destul de rare acțiunile în sprijinul „educării educatorilor”, adică orientarea părinților către înțelegerea problemelor specifice ale personalității adolescentului, ale aspectelor și contradicțiilor particulare ale acestei perioade de viață și ale importanței educării ei morale. Înființarea unor cursuri speciale, în cadrul unor programe specifice de asistență socială, vizând „școala părinți-

lor", unele realizate chiar cu sprijinul școlii în care învață adolescenții, legătura mai strinsă și permanentă (nu numai în situații de criză) între autoritatea tutelară și familie, intervenția activă a psihologului, pedagogului și medicului în viața de familie, orientarea corespunzătoare a programelor difuzate prin intermediul mass-media, sînt numai cîteva din măsurile care pot contribui la educația părinților pentru a se confrunța în mod corespunzător cu problemele ridicate de tînr. Complementar, apare necesară înființarea unor centre de „consultație familială” cu caracter multidisciplinar, capabile să ofere atît părinților, cît și adolescenților în formare sfaturi și indicații cu caracter medical (psihiatrie), juridic, pedagogic, dar și intervenții active în situații tensionale sau de criză morală.

În măsura în care educația nu trebuie concepută în spirit iluminist, ea neputînd rezolva problemele fundamentale ale familiei sau adolescentului, sînt necesare și alte măsuri cu caracter mai larg, integrate în cadrul unor programe de mare amploare socială, coordonate la nivel central. Aceste programe ar putea să cuprindă și indicații concrete asupra atribuțiilor pe care le au instituțiile și organisme de stat și obștești în ceea ce privește asistența familiilor care se confruntă cu probleme de inadaptare a adolescenților și tinerilor, coordonînd în mod unitar acțiunile sociale și educative legate de socializarea și integrarea socială a noilor generații și avînd în vedere necesitatea elaborării unor strategii optime educative pe termen lung.

Datorită condițiilor materiale și spirituale asigurate de partidul și statul nostru familiei, întregul complex de măsuri elaborat în favoarea întăririi funcțiilor sale formative, socializatoare, împiedică ea disfuncțiile și carențele ce mai apar uneori la unele familii să se generalizeze pe scară largă. Acest fapt îndreptățește convingerea că, pe măsura perfecționării societății noastre, se vor produce modificări și în cadrul vieții de familie, astfel ca sarcinile ce-i revin pe linia modelării conștiinței morale a tinerei generații să corespundă pe deplin idealurilor societății socialiste. Din acest punct de vedere, noua calitate a vieții sociale impune un cadru calitativ superior desfășurării relațiilor și funcțiilor familiei, contribuind decisiv la socializarea deplină a adolescenților și tinerilor și, implicit, la evitarea și prevenirea unor comportamente negative sau deviante în rîndul acestora. În același timp, activitatea de socializare a adolescentului, aflat la vîrsta cînd devianța morală nu are o semnificație normativă, ci una esențial psihologică, trebuie să pună un accent, din ce în ce mai mare, pe *taturile educative* și pe eliminarea constrîngerilor, pentru a favoriza *autonomia morală*, adică acea etapă a educației care permite independența, maturitatea și conștientizarea sensului autentic al responsabilității sociale.

Indiscutabil, acțiunea de formare și dezvoltare a conștiinței morale a adolescentului este o sarcină dificilă atît pentru familie, cît și pentru întreaga societate. Dar nu-i mai puțin adevărat că familiei îi revine cea mai mare și cea mai deplină responsabilitate pentru ca acest proces să evite erorile educative și să favorizeze dobîndirea de către adolescenți a propriei identități, prin intermediul căreia aceștia să-și poată reprezenta cu claritate semnificația respectării normelor sociale, a întregului proces de participare la exigențele vieții adulte.